

الْحَمْدُ لِلَّهِ  
الْحَمْدُ لِلَّهِ  
الْحَمْدُ لِلَّهِ



## پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

سرشناسه:	یوسفی، محمدرضا، ۱۳۳۲، اقتباس‌کننده
عنوان قراردادی:	چهار مقاله. برگزیده، مرزبان‌نامه. برگزیده
عنوان و نام پدیدآور:	چهار مقاله و مرزبان‌نامه/ مولفین محمدرضا یوسفی، رقیه ابراهیمی شهرآباد.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	۴۲۴ ص.
فروست:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ؛ ۱۳۷.
شابک:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ؛ ۷۳. ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۷۹۴-۲
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتاب حاضر اقتباسی از دو کتاب با نامهای «چهار مقاله» تألیف نظامی عروضی و «مرزبان‌نامه» تألیف مرزبان بن رستم است.
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۶۲۰ - ۶۲۱.
موضوع:	نظامی، احمد بن عمر، قرن ۶ق. چهارمقاله -- اقتباس‌ها؛ مرزبان بن رستم، ۳۰۲ق. مرزبان‌نامه -- اقتباسها؛ داستان‌های کوتاه فارسی -- قرن ۱۴
شناسه افزوده:	ابراهیمی شهرآباد، رقیه، ۱۳۵۶، اقتباس‌کننده/ نظامی، احمد بن عمر، قرن ۶ق. چهارمقاله. برگزیده/ مرزبان بن رستم، ۳۰۲ ق. مرزبان‌نامه. برگزیده
شناسه افزوده:	جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	۱۳۹۲ ج ۹/۸۳۳۱/۱ PIR
رده بندی دیویی:	۸۱۳/۶۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۴۱۳۱۸۹

# چهار مقاله و مرزبان نامه

همراه با بازگردان به نثر روان امروزی

محمد رضا یوسفی

رقیه ابراهیمی شهرآباد



مرکز بین‌المللی  
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

## چهارمقاله و مرزبان نامه

همراه با بازگردان به نثر روان امروزی

تألیف: محمدرضا یوسفی؛ رقیه ابراهیمی شهرآباد

چاپ اول: ۱۳۹۲ش / ۱۴۳۵ق

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: زلال کوثر ● قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵ - ۳۷۱۳۹۳۰۵ - ۹
- قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۳۲۱۳۳۱۴۶ فکس: ۰۲۵
- تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان وصال شیرازی و قدس، نبش کوچه اسکو، پلاک ۱۰۰۳. تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۱۹۲۰
- مشهد، خیابان امام رضا علیه السلام، خیابان دانش شرقی، بین دانش ۱۵ و ۱۷. تلفن: ۰۵۱۱ - ۱۵۴۳۰۵۹

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: محمدسعید پناهی
- معاونت تولید: تورج روحانی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی
- آماده سازی: سید مهدی عمادی مجد
- صفحه آرایی: سید مهدی عمادی مجد
- ویراستار: حسین حبیبی - علی سلیمانی
- نمونه خوان: جواد حاج حسینی

## سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از جناب آقای محمدرضا یوسفی و سرکار خانم رقیه ابراهیمی شهرآباد مؤلفان محترم کتاب **چهارمقاله و مرزبان‌نامه** و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

## مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنر‌نمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد، و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندان به‌بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی

مادی و معنوی باشد، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت.

در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب<sup>(مدظله)</sup> با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر<sup>(رحمته‌الله)</sup>، در صحنه حاضر شده و با تأکید بر اهمیت و فوریت این حرکت فراگیر و بی‌وقفه، همه توانمندی‌ها و اراده‌ها را جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی<sup>(ص)</sup> العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی<sup>(ص)</sup> و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت<sup>(علیهم‌السلام)</sup> جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی<sup>(ص)</sup> نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی<sup>(ص)</sup> است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر، متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن



افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش رو نیز به همت مؤلفان محترم جناب آقای محمد رضا یوسفی و سرکار خانم رقیه ابراهیمی شهرآباد و برای دوره کارشناسی رشته ادبیات فارسی، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تهیه و تدوین شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلفان محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.



## فهرست

مقدمه ..... ۱۵

چند نکته در باب این کتاب ..... ۱۹

### بخش نخست: چهارمقاله

آشنایی با چهارمقاله ..... ۲۳

شرح احوال نظامی عروضی سمرقندی ..... ۲۵

سبک و انشای کتاب چهارمقاله ..... ۲۶

مقاله اول: در ماهیت دبیری و کیفیت دبیر کامل و آنچه تعلق بدین دارد ..... ۳۰

حکایت (۱) ..... ۳۴

حکایت (۲) ..... ۳۸

حکایت (۳) ..... ۴۲

حکایت (۴) ..... ۴۴

حکایت (۵) ..... ۴۶

حکایت (۶) ..... ۵۰

حکایت (۷) ..... ۵۴

حکایت (۸) ..... ۵۶

حکایت (۹) ..... ۵۸

حکایت (۱۰) ..... ۶۰

۶۸.....	مقاله دوم: در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر.....
۶۸.....	حکایت (۱).....
۸۰.....	حکایت (۲).....
۸۸.....	حکایت (۳).....
۹۲.....	حکایت (۴).....
۱۰۴.....	حکایت (۵).....
۱۱۰.....	حکایت (۶).....
۱۱۴.....	حکایت (۷).....
۱۱۶.....	حکایت (۸).....
۱۲۰.....	حکایت (۹).....
۱۳۲.....	حکایت (۱۰).....

بخش دوم: مرزبان‌نامه

۱۴۳.....	آشنایی با مرزبان‌نامه.....
۱۴۴.....	شرح احوال و راویینی.....
۱۵۰.....	سبک و انشای کتاب.....
۱۵۴.....	باب اول: در تعریف کتاب و ذکر واضع و بیان اسباب وضع مرزبان‌نامه.....
۱۵۸.....	مفاوضه ملک‌زاده با دستور.....
۱۶۴.....	حکایت هنبوی با ضحاک.....
۱۶۸.....	خطاب دستور با ملک‌زاده.....
۱۷۲.....	خطاب ملک‌زاده با دستور.....
۱۷۴.....	داستان خرّه نماه با بهرام گور.....
۱۸۴.....	داستان گرگ خنیاگردوست با شبان.....
۱۸۸.....	خطاب دستور با ملک‌زاده.....
۱۹۰.....	خطاب ملک‌زاده با دستور.....
۱۹۲.....	خطاب دستور با ملک‌زاده.....
۱۹۴.....	خطاب ملک‌زاده با دستور.....
۱۹۶.....	داستان شگال خرسوار.....

۲۱۰	.....	باب دوم: در ملک نیکبخت و وصایایی که فرزندان را به وقت وفات فرمود.
۲۱۶	.....	داستان برزیگر با مار
۲۲۰	.....	داستان غلام بازرگان
۲۴۰	.....	داستان آهو و موش و عقاب
۲۴۴	.....	داستان مرد طامع با نوخره
۲۵۰	.....	داستان شهریار بابل با شهریارزاده
۲۵۸	.....	داستان آهنگر با مسافر
۲۶۴	.....	داستان روباه با بط
۲۷۲	.....	داستان بازرگان با دوست دانا
۲۷۴	.....	داستان دهقان با پسر خود
۲۹۴	.....	باب سوم: در ملک اردشیر و دانای مهران به
۳۰۰	.....	داستان شاه اردشیر با دانای مهران به
۳۰۸	.....	داستان سه انباز راهزن با یکدیگر
۳۲۶	.....	باب چهارم: در دیو گاوپای و دانای دینی
۳۳۶	.....	داستان پسر آحول میزبان
۳۴۲	.....	داستان موش و مار
۳۵۲	.....	داستان بُزورجمهر با خسرو
۳۶۲	.....	مناظره دیو گاوپای با دانای دینی
۳۸۵	.....	فهرست لغات، ترکیبات، اصطلاحات و نام‌های خاص
۴۲۳	.....	فهرست منابع



## مقدمه

توجه بیش از حد دربارها به شعر فارسی، به عنوان یکی از بهترین ابزارهای تبلیغ برای حکومت خود، باعث شد تا نثر فارسی از شعر عقب بماند و این عقب‌ماندگی روز به روز بیشتر شود.

با شکست غزنویان از سلجوقیان در سال ۴۳۱ هجری و به قدرت رسیدن ترکمانان بیابانگرد سلجوقی، توجه به شعر نیز نسبت به گذشته به مراتب کمتر شد. با این که سلطان سنجر برخلاف اسلافش، به شعر و شاعری اقبال نمود، ولی در این عصر که دوره پسرفت ادبیات است، شاعران به درون‌گرایی روی آوردند و به جای سرودن قصیده، به غزل‌پردازی توجه نمودند که به نوعی حدیث نفس و سخن گفتن با خود شمرده می‌شود. نویسندگان این دوره نیز که روزگار کساد بازار نثر است، از آن به عنوان یک ابزار تفنن و سرگرمی استفاده کردند که حاصل آن پیدایش نثرهای فنی و مصنوع مثل مقامه‌نویسی و نثر مسجع شد.

آثار ابتدای قرن ششم که دوره گذار از ساده‌نویسی به نثر مصنوع است، به شیوه بینابین نوشته شده است. از جمله آثاری که بخشی از آن به شیوه مترسلان درباری به صورت فنی نوشته شده و بخش‌هایی از آن در پیروی از شیوه پیشینیان همچنان ساده و روان است، کتاب مجمع النوادر یا چهارمقاله نظامی عروضی

است. از این رو علمای سبک‌شناسی، کتاب نام‌برده را از نظر سبک در گروه نثرهای بین‌بین قلمداد می‌کنند.

در قرن هفتم، گرایش به تصنع و آراستن نثر به انواع آرایه‌های بدیعی و بیانی، که خاص شعر بود، کم‌کم منجر به ایجاد نثرهای متکلف و فنی توصیفی شد که در آنها تحلیل شعری دیده می‌شود و اصل رجحان وصف بر خبر، در بیشتر آنها مشهود است. انواع تغزل و تشبیب، بهاریه و خزانیه، تشبیه و استعاره، همچنین موزونی و آهنگینی و تناسب کلمات، بخش‌هایی از این نوع نثرها را به شعر منشور تبدیل کرده است. از جمله این آثار کتاب مرزبان‌نامه تألیف سعدالدین وراوینی است که در سده هفتم به رشته تحریر درآمده است.

لازمه بهره‌برداری از آثار مصنوع، آشنایی با معانی لغات و ترکیبات، آرایه‌های ادبی و شرح ابیات و عبارات آن است. بازگردانی این قسم تألیفات به نثر روان امروزی علاوه بر آن‌که لذت ادبی خواندن یک متن قدیمی را به خواننده منتقل می‌کند، او را قادر می‌سازد هم‌زمان با خواندن متن اصلی، معانی لغات و دشواری‌های آن را نیز مرور کند که این کار می‌تواند لذت ادبی وی را دوچندان نماید.

کتاب حاضر بازگردان دو مقاله دبیری و شاعری از کتاب چهارمقاله یعنی حدود یک دوم از آن کتاب و چهار باب اول از کتاب مرزبان‌نامه یعنی حدود یک سوم آن کتاب است که به صورت تقریباً کامل همراه با بازگردان آن، روبه‌روی همان صفحه، در اختیار خوانندگان قرار گرفته است. اساس کار در بخش چهارمقاله، همان چاپ دکتر محمد معین است که بر اساس تصحیح علامه قزوینی صورت پذیرفته است و در بخش مرزبان‌نامه از چاپ دکتر خلیل خطیب رهبر استفاده شده است. گرچه هنگام بازگردان به سایر شروح، حتی گزیده‌ها نیز مراجعه شده و نکات ارزشمندی از آنها اقتباس گردیده است. امید است متن حاضر بتواند مورد



استفاده علاقه‌مندان، به‌ویژه دانشجویان رشته زبان و ادبیات فارسی در هر دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد قرار گیرد.

در اینجا لازم است حسن توجه همکار گرامی آقای عباس فاضلی (دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی) را که در ترجمه ابیات و عبارات عربی متن بسیار باریک‌بین بوده‌اند ارج بنهیم.

در پایان ضمن تشکر و سپاس از مسئولان مؤسسه زبان و فرهنگ‌شناسی جامعه المصطفی العالمیه ص ع ا ل ل ه که امکان چاپ و نشر این گزیده را فراهم کردند، از خوانندگان و صاحب‌نظران استدعا داریم مؤلفان را از نظریات رسا و ارزشمندشان بی‌بهره نگذارند.

یوسفی - ابراهیمی

قم - ۱۳۹۲